

УДК 316.422:061.1EU(4-014+4-015)

Сіденко В.Р., д-р екон. наук, член-кореспондент НАН України, Центр Разумкова

НЕЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ДОСВІД КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті досліджено еволюцію ролі неекономічних факторів у процесі розвитку і розширення ЄС та виявлено тенденцію до зростання їх значення. При цьому процес формування Європи громадянських прав і цінностей, свободи, солідарності та безпеки визначає основний вектор суспільної модернізації країн, які приєднуються до ЄС. Показано, що процеси суспільних трансформацій та адаптації до норм ЄС відбуваються здебільшого складно і суперечливо, причому найбільшою проблемою є розрив між формально проголошеними правилами та реально існуючою практикою відносин, здатністю імплемувати європейські норми.

Ключові слова: *неекономічні фактори розвитку, європейська інтеграція, Європейський Союз, країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ).*

Постановка проблеми. Процеси європейської інтеграції розгортаються під впливом складного комплексу чинників — не лише економічних, але й політичних, ідеологічних та культурно-ціннісних мотивів. Цей широкий суспільний контекст інтеграційного процесу проявляв себе поступово — мірою поглиблення взаємодії, її перетікання в нові суспільні сфери. Це стимулювало й наукові дослідження переходити від первинних досить прагматичних підходів до пошуку більш загальних основ для формування європейської єдності — не як суто утилітарного процесу пошуку вигод, додаткового доходу чи вищих темпів економічного зростання, а як розкриття *глибинної ментально-ціннісної спорідненості європейської цивілізації*.

Значення цього теоретичного принципу надзвичайно посилюлося в результаті переходу учасників європейської інтеграції з 1990-х рр. від заходів, переважно орієнтованих на ліквідацію бар'єрів для руху товарів, послуг, капіталів та робочої сили, до більш комплексної соціально-економічної взаємодії та узгодження дій в рамках побудови економічного та валютного союзу, а також політичного союзу держав — членів ЄС. Це зумовлює дедалі зростаючу роль в інтеграційному процесі різноманітних неекономічних чинників. Вони стають визначальними в процесі ускладнення структури регулювання відносин, коли традиційні міждержавні стосунки доповнюються розгалуженою мережею відносин недержавних суб'єктів — громадян, їх професійних і громадських спільнот. Останні спричиняють формування багаторівневих систем участі в інтеграційному процесі, ведуть до утворення *європейських мережевих структур* як важливого механізму, що сприяє розвитку інтеграції.

За цих умов процес інтеграції в рамках ЄС перестає бути виключно регіональним економічним процесом: він дедалі більше виступає як процес *європеїзації* усіх аспектів життя й поведінки в суспільстві. При цьому необхідною стає система розгалужених неформальних механізмів, які спираються на норми моралі та етики взаємних стосунків, на традиції та звичаї, стереотипи суспільної думки, поширені форми добровільної взаємодії. Тобто перебіг процесів європейської інтеграції та розвитку окремих їх учасників починає істотно залежати від еволюції *інститутів*, зумовленої культурними засадами суспільства, його панівними ментально-ціннісними символами та орієнтирами. Цей пріоритет ціннісної складової в розвитку європейської інтеграції закріплений ухваленням у грудні 2007 р. *Хартії основних прав* зі

статусом установчого документа ЄС, який стає обов'язковим для всіх країн, що приєднуються до Європейського Союзу.

Аналіз актуальних публікацій. Наукові дослідження проблем європейської інтеграції були започатковані в умовах панування міркувань безпеки, які спричинили появу та поширення концепції «співтовариств безпеки» (*security communities*) [1]. Розробки за цим напрямом (зокрема [2]) акцентували значення для стабільного та безпечного розвитку факторів довіри та *спільності інтересів*, наявності *спільних ідентичностей*, *цінностей і смислів* у відносинах між державами. Саме вони, поряд із суто економічними міркуваннями, стали базовими основами розвитку процесів європейської інтеграції, її поглиблення та розширення на нові країни.

Один з фундаторів теорії європейського інтеграційного процесу Е. Гаас підкреслював важливість неекономічних складових успішного процесу інтеграції, наголошуючи, що надмірний акцент на прагматичні інтереси є небезпечним для долі процесу інтеграції, тому що відірвані від глибоких ідеологічних або філософських переконань прагматичні інтереси є ефемерними і можуть бути легко зруйновані, через що інтеграція легко перетвориться на дезінтеграцію [3].

Значне розширення неекономічних підходів у дослідженні проблем європейської інтеграції відбувається в рамках течій *соціологічного інституціоналізму* та *соціального конструктивізму* [4]. Останні формулюють свої теоретичні постулати, виходячи передусім не з логіки консеквенталізму (слідування цілям максимізації або оптимізації власних інтересів і преференцій), а з логіки доречності (*appropriateness*) – слідування правилам, які пов'язують певні ідентичності з певними ситуаціями [5]. Застосування цих новітніх підходів до аналізу процесів європейської інтеграції призводить до визнання у цьому процесі не тільки і не стільки раціоналізації способів досягнення більш ефективного господарювання, а насамперед – *способу реалізації ідеальних уявлень про майбутнє* відповідно до панівних у суспільному середовищі *соціальних смислів та «культурного коду» суспільства*. Такий підхід в аналізі процесів європейської інтеграції дедалі більше впливає на процеси формування політичних засад розвитку ЄС.

В Україні дослідження неекономічних чинників європейської інтеграції в гострому дефіциті. Це є наслідком, з одного боку, явної гіпертрофії аналізу впливу суто торговельно-економічних аспектів розвитку та лібералізації ринків на економічну динаміку, а з іншого – наївної віри в те, що позитивний вплив більш розвинених європейських інститутів поширюється майже автоматично. Обидва ці підходи не є адекватними і потребують корекції.

Мета цього дослідження полягає у визначенні ролі неекономічних факторів у процесах модернізації соціальних структур країн ЦСЄ з метою їх адаптації до умов членства в ЄС, а також у виявленні основних проблем та перешкод, що виникають при цьому та мають враховуватись країнами – кандидатами наступних хвиль розширення ЄС.

Нижче наведені **основні результати дослідження**.

Еволюція ролі неекономічних факторів у практичному розвитку європейської інтеграції на її різних етапах та у формуванні вимог до країн – кандидатів на членство в ЄС

Уже перші кроки на шляху розвитку європейської інтеграції були пов'язані з впровадженням у, здавалося б, суто економічні механізми окремих аспектів соціального плану. Так, при утворенні Європейського економічного співтовариства в 1958 р. серед основних сфер взаємодії також були зазначені соціальні питання, для чого ще в 1959 р. був утворений *Європейський соціальний фонд*, у завдання якого входило вирівнювання соціальних умов у країнах-членах через розв'язання проблем зайнятості. З цією метою цей фонд надавав

субсидії для професійної освіти, програм розвитку зайнятості та створення робочих місць у проблемних галузях, допомогу в працевлаштуванні вразливим верствам населення. Проте реально на перших етапах розвитку європейських співтовариств соціальні питання залишилися другорядними і мали, скоріше, доповнюючий характер.

Прийнятий у лютому 1986 р. Єдиний Європейський акт істотно розширив сферу взаємодії за межі суто економічних контактів, завдяки чому було започатковано співробітництво в галузі досліджень і розробок на основі механізмів багаторічних рамочних програм, охорони навколишнього середовища, зовнішньої політики, було розширено взаємодію у сфері соціальної політики та запроваджено політику економічної та соціальної згуртованості (*Community policy of economic and social cohesion*). Слідуючи цим новим курсом, країни – учасниці європейських співтовариств (крім Великої Британії) у 1989 р. прийняли «Хартію основних соціальних прав робітників» (або так звану *Соціальну хартію*), а в грудні 1991 р. уклали *Договір із соціальної політики*.

Проте дійсно кардинальні зрушення в структурі європейського інтеграційного процесу відбулися в 1990-і рр. у зв'язку з ухваленням Маастрихтського договору про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. [6] та Амстердамського договору від 2 жовтня 1997 р. [7]. Було створено систему трьох опор (*pillars*) у розвитку європейського інтеграційного процесу – через доповнення існуючих механізмів економічної інтеграції Європейських співтовариств (перша опора) співробітництвом у галузі зовнішньої політики та безпеки (друга опора), а також співробітництвом у галузі правосуддя та внутрішніх справ (третья опора – у формуванні Маастрихтської угоди; Амстердамська угода визначила цю опору як співробітництво в галузі поліції та правосуддя з кримінальних справ). Зазначені договори посилили принципи демократичної легітимності у функціонуванні європейського співтовариства та запровадили в ньому чітко окреслений *соціальний вимір* – спочатку через перетворення раніше підписаного Договору з соціальної політики у додаток до Маастрихтського договору, а згодом – повну інкорпорацію соціальних питань у право ЄС згідно з Амстердамським договором. Ці договори також запровадили нові види комунітарної політики – у сферах освіти та професійної підготовки, молодіжної політики, культури та взаємодії в питаннях збереження довкілля (сталого розвитку). Було запроваджено *інститут європейського громадянства*. Амстердамський договір встановив *принцип комунітарного регулювання базових громадянських прав*, а також принцип вільного пересування осіб – за рахунок інкорпорації в право ЄС положень Шенгенських угод (*Schengen acquis*).

Новий етап у розвитку європейської інтеграції пов'язаний з ухваленням 13 грудня 2007 р. Лісабонського договору [8], який набув чинності 1.12.2009 р. та забезпечив не лише кардинальне реформування інституційної основи функціонування ЄС, а й ухвалення *Хартії основних прав* [9], виконання якої підтримується реальною можливістю захисту відповідних прав у Суді ЄС¹. Цей документ не лише консолідував наявні в національних законодавчих актах гарантії вже тривалий час існуючих прав у політичній, економічній, соціальній сфері та в галузі цивільних правовідносин, але й проголосив нові права – на захист особистих даних, біоетичних прав, право на належне надання послуг адміністративних органів, право на законодавчу ініціативу в Європейській комісії.

Прийнята Хартія основних прав є серцевиною більш загального процесу, окресленого Лісабонським договором, – *процесу формування Європи громадянських прав і цінностей, свободи, солідарності та безпеки*, який спрямований на сприяння демократичним цінностям, посилення механізмів, що гарантують існуючі в ЄС свободи – не лише економічні, але й політичні та соціальні. Важливим напрямом цього процесу є зміцнення *принципу солідарності* країн-

¹ Імперативний характер Хартії дещо обмежений застереженнями відносно Великої Британії, Польщі та Чеської Республіки.

членів – запровадження так званої статті про солідарність (*solidarity clause*), яка регламентує порядок спільних дій у випадках терористичних атак, природного або зумовленого людською діяльністю лиха. Істотно розширено можливості для спільних дій у сфері підтримання безпеки, що передбачає посилення механізмів цивільної оборони, охорони здоров'я, надання різноманітної гуманітарної допомоги.

Водночас слід взяти до уваги, що неекономічні питання в розвитку ЄС істотно меншою мірою, ніж економічні, підпадають під дію так званих наднаціональних (виключно комунітарних) повноважень органів ЄС. Питання соціальної політики, охорони довкілля, функціонування зони свободи, безпеки та правосуддя підпадають під сферу *спільних повноважень (shared powers)*, де діє принцип *субсидіарності*. Він означає, що питання вирішуються на тому рівні, на якому вони можуть бути вирішені найефективніше. Питання ж охорони здоров'я, культури, освіти та професійної підготовки, туризму, спорту, молодіжної політики належать до сфери *підтримуючих, координуючих або ж доповнюючих дій Європейського Союзу*, тобто тут головними лишаються національні політики держав-членів, хоча вони й здійснюються в скоординованому режимі. Такий підхід виправдовується тим, що, на відміну від торговельно-економічних процесів з їх зростаючою у процесі глобалізації уніфікацією комерційних процедур, соціальні та гуманітарні процеси істотно більше залежать від національно-культурної специфіки. Тут ми бачимо дуже істотні відмінності в організаційних модусах у різних країнах або групах країн.

Слід зазначити, що курс Європейського Союзу в напрямі посилення громадянських прав і свобод не є безпроблемним. Він наразі стикається із серйозними викликами, які істотно посилилися через довготривалі наслідки глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. та кризи у зоні євро, що настала за нею та на цей момент поки що не подолана. Ці кризові явища яскраво висвітлили уразливі сторони європейської соціальної моделі, в якій наявні ознаки гіпертрофії механізмів соціальних гарантій і відриву фінансових зобов'язань за соціальними програмами від потенціалу реального фінансового забезпечення, що стає особливо актуальним з огляду на негативні демографічні тренди в розвитку країн ЄС. Надмірні соціальні виплати послаблюють стимули до продуктивної праці та інноваційного підприємництва. Тому багато-які країни ЄС стикаються з необхідністю коригування своїх систем соціального забезпечення та соціального захисту (що особливо яскраво виявилось на прикладі країн Єврозони, державні фінанси яких пройшли в період останніх трьох років відповідні санаційні процедури).

Головні зміни, які пробивають собі шлях у процесі реформування систем соціального захисту, пов'язані з необхідністю певного зміщення акцентів з пасивних механізмів захисту та підтримання низьких доходів на політику активного сприяння в підвищенні потенціалу ефективного працевлаштування, підвищення кваліфікації та гнучкості ринків праці. Ці зміни знаходять відображення й у змісті спільних програм інноваційного розвитку та нарощування конкурентоспроможності ЄС.

Істотне зростання значення неекономічних аспектів політики в розвитку європейських співтовариств та Європейського Союзу прямо впливає на зміст та формат процесів розширення ЄС, прийому до його складу нових членів. При цьому критерії, за якими оцінюються ступінь готовності країни-кандидата до членства в ЄС, істотним чином залежить від стану не лише його економіки, але й соціальної та гуманітарної сфер. Це чітко закріплено на рівні формалізованих критеріїв оцінки ступеня готовності країни стати членом ЄС, які відомі як *Копенгагенські критерії* членства в ЄС, прийняті в 1993 р. [10]. Ці критерії, як відомо, включають не лише економічний критерій – «наявність функціонуючої ринкової економіки та здатності витримувати конкурентний тиск та дію ринкових сил всередині Союзу», а також взяття на себе зобов'язань членства, що охоплюють дотримання цілей монетарного та

економічного союзу. Першим з названих критеріїв означений політичний критерій, який включає «стабільність інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини, повагу та захист прав меншин», а також прихильність до цілей політичного союзу.

Ведення переговорів про прийняття до ЄС нових членів означає необхідність адаптації до норм ЄС (acquis) загалом за 35 напрямками (главами), серед яких дуже істотну роль відіграють неекономічні питання (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Обов'язкові напрями адаптації національного законодавства до норм ЄС (acquis)
у процесі підготовки до вступу в Європейський Союз**

Економічні	Економічні з істотним неекономічним змістом	Політичні	Соціальні та гуманітарні	Комплексні питання загального забезпечення
Глава 1: Вільний рух товарів (Free movement of goods)	Глава 2: Свобода пересування працівників (Freedom of movement for workers)	Глава 22: Регіональна політика та координація структурних інструментів (Regional policy and coordination of structural instruments)	Глава 25: Наука та наукові дослідження (Science and research)	Глава 18: Статистика (Statistics)
Глава 3: Право заснування підприємств та свобода надання послуг (Right of establishment and freedom to provide services)	Глава 7: Право інтелектуальної власності (Intellectual property law)	Глава 23: Правосуддя та забезпечення основних прав (Judiciary and fundamental rights)	Глава 26: Освіта та культура (Education and culture)	Chapter 34: Інституційна основа (Institutions)
Глава 4: Свобода руху капіталу (Free movement of capital)	Глава 10: Інформаційне суспільство та засоби масової інформації (Information society and media)	Глава 24: Юстиція, гарантування свобод та безпеки (Justice, freedom and security)	Глава 27: Навколишнє середовище (Environment)	
Глава 5: Державні закупівлі (Public procurement)	Глава 11: Сільське господарство та сільський розвиток (Agriculture and rural development)	Глава 30: Зовнішні відносини (External relations)	Глава 28: Захист споживачів та охорона здоров'я (Consumer and health protection)	
Глава 6: Корпоративне право (Company law)	Глава 12: Продовольча безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика (Food safety, veterinary and phytosanitary policy)	Глава 31: Зовнішня політика та політика безпеки і оборони (Foreign, security and defence policy)		
Глава 8: Конкурентна політика (Competition policy)	Глава 19: Соціальна політика та зайнятність (Social policy and employment)			
Глава 9: Фінансові послуги (Financial services)				
Глава 13: Рибальство (Fisheries)				

Продовження таблиці 1

Економічні	Економічні з істотним неекономічним змістом	Політичні	Соціальні та гуманітарні	Комплексні питання загального забезпечення
Глава 14: Транспортна політика (Transport policy)				
Глава 15: Енергетика (Energy)				
Глава 16: Оподаткування (Taxation)				
Глава 20: Підприємництво та промислова політика (Enterprise and industrial policy)				
Глава 21: Транс'європейські мережі (Trans-European networks)				
Глава 29: Питання Митного союзу (Customs union)				
Глава 32: Фінансовий контроль (Financial control)				
Глава 33: Фінансові та бюджетні положення (Financial and budgetary provisions)				
Глава 35: Інші питання (Other issues)				

Джерело: [11].

Рівень готовності за вказаними напрямками підлягає постійному моніторингу в процесі переговорів щодо досягнення умов членства в ЄС, який втілюється у відповідних висновках документів, які щорічно готує Європейська комісія як загалом для всієї групи країн-кандидатів (*Strategy paper*), так і стосовно кожної окремої країни (*Progress report*). Це означає, що увесь процес трансформацій з моменту отримання статусу країни-кандидата підпадає під жорсткий механізм моніторингу з боку керівних органів ЄС.

Загальні принципи, що впливають з інтеграційного досвіду проведення реформ у країнах ЦСЄ в позаекономічних сферах

Процеси підготовки до вступу в Європейський Союз стимулювали проведення всередині країн-кандидатів необхідних системних реформ, пов'язаних з пристосуванням до умов функціонування цього об'єднання². І хоча для кожної країни-кандидата цей шлях відзначався виразною специфікою, зумовленою наявністю у неї своєрідного спектра про-

² Йдеться про країни ЦСЄ, які брали участь у п'ятій (2004 р.), шостій (2007 р.) та сьомій (2013 р.) хвилях розширення ЄС.

блем, все ж можна говорити про певні спільні характеристики вказаного процесу, які, напевно, мають закономірний характер і повинні враховуватися наступними кандидатами на членство в ЄС.

Передусім слід звернути увагу на те, що багато-які *неекономічні компоненти процесу адаптації до умов ЄС передують здійсненню заходів з адаптації у сфері власне економічних стосунків*. Про це з усією очевидністю свідчить досить раннє виконання усіма країнами-кандидатами політичних критеріїв членства в ЄС – забезпечення прогресу в зміцненні та поглибленні стабільності інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу і захист прав меншин. Практично всі країни-кандидати п'ятої – найбільш масштабної – хвилі розширення ЄС досягли виконання цих критеріїв вже у 1997 р. і лише Словаччина – у 1999 р.³, хоча так звані Європейські угоди (*Europe Agreements*), які ініціювали процес приєднання зазначених країн до ЄС, були укладені здебільшого лише за 2–4 роки до цього (див. табл. 2).

Випередження процесами політичної адаптації заходів з адаптації в економічній сфері пояснюється тим, що проведення економічних реформ, які мали б позитивні наслідки, передбачає наявність ефективної системи державної влади та управління, з чітким розподілом владних повноважень та захищеністю від корупції. Саме тому в країнах-кандидатах здійснювалися *масштабні реформи систем державного управління та модернізація систем судочинства*. І якщо, наприклад, в Румунії цей процес відбувався з більшими труднощами, ніж в інших країнах, то це істотно позначилося і на темпах адаптації до норм європейського права в економічній та соціальній сферах.

Суть проблеми полягає в тому, що для здійснення працюючих трансформаційних процесів недостатньо лише пересадити на національний ґрунт ті чи інші норми європейського права. Необхідною є адміністративна спроможність забезпечити їх *реальне* функціонування. Процес адаптації до права ЄС має, так би мовити, два компоненти: 1) власне процес перенесення (транспозиції) у національне законодавство відповідних норм спільного правового здобутку ЄС (так званого *acquis communautaire*, або просто *acquis*), який відбувається, як правило, досить інтенсивно та в стислі строки; 2) здебільшого повільніший, поступовий процес нарощування адміністративної спроможності впровадження та виконання нормативно-правових положень. Таке роздвоєння зумовлює несистематичний характер первинних заходів з адаптації до *acquis* з наступним нарощуванням зусиль у цій сфері, які згодом стають більш системними. Ця особливість чітко проглядалася у всіх трьох балтійських державах, Чеській Республіці та Польщі. Наприклад, у Польщі на перших етапах адаптації до норм ЄС спостерігалось помітне відставання в нарощуванні адміністративної спроможності не лише відносно норм, що регулюють функціонування єдиного ринку ЄС, але й неекономічних аспектів розвитку – продовольчої безпеки, регіональної політики, соціальної сфери, довкілля, правосуддя та внутрішніх справ. Але потім це відставання було надолужене.

Звичайно, в різних країнах цей процес відбувався по-своєму, і інколи зазначена особливість нарощування темпу правових змін не виявлялася: наприклад, у Румунії тривалий час спостерігався наростаючий розрив між упровадженням норм європейського права та спроможністю імплементувати їх всередині країни, тоді як Словенія була зразком іншого плану – позитивного зв'язку між транспозицією та імплементациєю норм *acquis*, які з самого початку йшли паралельно.

³ Тут і далі аналіз досвіду країн-кандидатів та виявлених проблем в їх адаптації до вимог ЄС здійснений на основі авторського узагальнення відповідних матеріалів Комісії ЄС з моніторингу процесу здійснення процедур, що передують вступу, і особливо відповідного стратегічного документа 2002 р. [12] стосовно країн, що вступили до ЄС у 2004 та 2007 рр., та документів стосовно Болгарії, Румунії (2004 р.) [13] та Хорватії (2012 р.) [14].

**Угоди з країнами Центральної та Східної Європи,
які започаткували процес їх приєднання до ЄС**

Країна-кандидат	Тип угоди	Дата підписання/ набуття чинності	Спеціальний інститут партнерства, дата започаткування	Дата вступу до ЄС (або набуття статусу країни-кандидата)
Польща	Європейська угода про асоціацію (Europe Agreement establishing an association), скор. – Європейська угода	16.12.1991/01.02.1994	Партнерство в питаннях вступу (Accession Partnership) 30.03.1998	01.05.2004
Угорщина	Європейська угода	16.12.1991/01.02.1995	Партнерство в питаннях вступу 06.12.1999	01.05.2004
Румунія	Європейська угода	01.02.1993/01.02.1995	Партнерство в питаннях вступу 30.03.1998	01.01.2007
Болгарія	Європейська угода	08.03.1993/01.02.1995	Партнерство в питаннях вступу 30.03.1998	01.01.2007
Чеська Республіка	Європейська угода	04.10.1993/01.02.1995	Партнерство в питаннях вступу 30.03.1998	01.05.2004
Словаччина	Європейська угода	04.10.1993/01.02.1995	Партнерство в питаннях вступу 30.03.1998	01.05.2004
Естонія	Європейська угода	12.06.1995/01.02.1998	Партнерство в питаннях вступу 30.03.1998	01.05.2004
Латвія	Європейська угода	12.06.1995/01.02.1998	Партнерство в питаннях вступу 30.03.1998	01.05.2004
Литва	Європейська угода	12.06.1995/01.02.1998	Партнерство в питаннях вступу 30.03.1998	01.05.2004
Словенія	Європейська угода	10.06.1996/01.02.1999	Партнерство в питаннях вступу 30.03.1998	01.05.2004
Хорватія	Угода про стабілізацію та асоціацію (Stabilisation and Association Agreement)	29.10.2001/01.02.2005	Партнерство в питаннях вступу 20.02.2006	01.07.2013
Колишня Югославська Республіка Македонія	Угода про стабілізацію та асоціацію	09.04.2001/01.04.2004	Партнерство в питаннях вступу 30.01.2006	Кандидат з 17.12.2005
Сербія	Угода про стабілізацію та асоціацію	29.04.2008/01.09.2013	Європейське партнерство (European Partnership) – разом з Чорногорією – 14.06.2004, оновлено для самостійної Сербії – 18.02.2008	Кандидат з 01.03.2012 Переговори про членство з 21.01.2014
Чорногорія	Угода про стабілізацію та асоціацію	15.10.2007/01.05.2010	Європейське партнерство 14.06.2004 (разом з Сербією), оновлено для самостійної Чорногорії – 22.01.2007	Кандидат з 17.12.2010 Переговори про членство з 29.06.2012
Албанія	Угода про стабілізацію та асоціацію	12.06.2006/01.04.2009	Європейське партнерство 14.06.2004	Кандидат з 24.06.2014

Джерело: складено автором на основі даних: [15–17].

Процеси впровадження норм *acquis* в країнах-кандидатах суттєво вплинули на забезпечення насамперед наведених позитивних зрушень у системі суспільної організації країн-кандидатів:

- істотне зменшення рівня корупції, що стало наслідком антикорупційної політики, включаючи реалізацію в окремих випадках (Литва, Болгарія)⁴ національної антикорупційної програми (стратегії); зменшення застосування різного роду злочинних схем та відмивання коштів (Угорщина), проявів організованої злочинності, незаконної торгівлі (Болгарія);
- забезпечення прогресу в організації правосуддя, у т.ч. справжньої незалежності та самоуправління судів, та у веденні внутрішніх справ, зокрема в питаннях регулювання міграції та надання притулку біженцям (Болгарія, Естонія, Угорщина, Словаччина, Словенія, Хорватія, Чеська Республіка);
- покращення механізмів регіональної політики (Естонія, Словенія), включаючи здійснення в необхідних випадках децентралізації управління та підвищення ролі самоврядних територіальних органів і громад (Словаччина);
- досягнення прогресу у внутрішній інтеграції суспільства та розв'язанні проблем, існуючих у відносинах з меншинами (Естонія, Латвія, Румунія, Словаччина, Хорватія)⁵;
- прогрес у сфері соціальної політики, зокрема в питаннях організації ведення соціального діалогу, а також у питанні забезпечення умов зайнятості (Латвія, Литва, Словаччина, Словенія, Угорщина);
- істотне поліпшення діяльності у сфері охорони довкілля (Латвія, Словаччина, Словенія, Угорщина).

Водночас слід брати до уваги ту обставину, що процес адаптації до норм ЄС країн Центральної та Східної Європи був пов'язаний із самого початку з рядом серйозних проблем невідповідності, які потрібно було долати країнам-кандидатам — навіть найбільш успішним з них. Так, Комісія ЄС акцентувала увагу [12] на таких важливих проблемах.

1. Незважаючи на здійснення *реформ систем державного управління* в країнах-кандидатах, рівень їх ефективності навіть на відносно пізніх етапах підготовки до вступу виявлявся недостатнім, що зумовлювало затримки у виконанні окремих завдань з адаптації до європейського права. Зокрема, в Латвії низька адміністративна спроможність у багатьох сферах стала одним з найбільших викликів на шляху до ЄС, адже їй довелося дбати про створення або реструктуризацію багатьох інститутів у сфері регіональної політики, охорони довкілля, правосуддя і внутрішніх справ та ін. Дуже значний обсяг невиконаної роботи щодо впровадження європейських норм у національну правову систему мав місце упродовж тривалого часу в Румунії. У Болгарії також реалізація заходів Стратегії модернізації державного управління наражалася на істотні перешкоди в аспекті дії принципів ефективності, прозорості та підзвітності.

2. Дуже непросто долалися явища *корупції* та різного роду *незаконної діяльності*, вкорінені в бізнес-культуру та загальну культуру, успадковану від минулих часів. Високий рівень актуальності цієї проблеми спостерігався у багатьох країнах — Болгарії, Латвії, Литві,

⁴ Тут і далі наведення країни в дужках свідчить про те, що вона може вважатися позитивним прикладом істотних перетворень в цій сфері, але не означає, що в інших країнах-кандидатах такі заходи не вживалися.

⁵ Однак ці процеси протікали досить неоднозначно, адже, наприклад, в Естонії та Латвії, на думку Комісії ЄС, законодавство про мови мало проблеми з дотриманням «принципу виправданого публічного інтересу та пропорційності, міжнародних зобов'язань та положень Європейської угоди». В Угорщині політика щодо циганської меншини була погано інтегрована в загальну стратегію соціального розвитку. Проблеми з недотриманням рівних прав циган виявлялися також в Болгарії та Чеській Республіці. А в Хорватії, незважаючи на прийняття спеціального конституційного акту про права національних меншин, проблема й досі повністю не вирішена, особливо стосовно циган.

Польщі, Румунії, Словаччині. Подолання цих явищ потребувало комплексного підходу: не лише здійснення відповідних адміністративно-правових заходів, а значно ширшого контексту *формування політичної, адміністративної та бізнесової культури, позбавленої схильності до корупційної поведінки*. Для більшості країн-кандидатів виникали проблеми у сфері боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності, а для окремих із них (Естонії, Латвії, Литви, Румунії) – у боротьбі з шахрайством, відмиванням грошей та організованою злочинністю в цілому. Багато в чому ці проблемні питання пов'язувалися з міграційними процесами⁶, а отже вимагали істотного поліпшення системи управління кордонами та ефективнішого регулювання процесів міграції. Глибину проблеми корупції надавало її поширення в системі державних закупівель на місцевому рівні, а також неповна імплементація прийнятого законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів (досвід Хорватії).

3. Ряд складних питань був характерним для сфер *правосуддя та внутрішніх справ*, особливо в Румунії, де судова реформа мала обмежений характер, через що мало місце істотне втручання виконавчої влади в діяльність судів. У Латвії ж проблеми були пов'язані з необхідністю забезпечення реальної, а не декларованої незалежності судів, підвищення ефективності та якості їх функціонування, забезпечення належної інфраструктури судової системи. А в Литві та Польщі виявлялися проблеми недостатньої – з позиції стандартів ЄС – професійної кваліфікації та недотримання етичних норм у діяльності суддів та прокурорів, а також мали місце надмірна тривалість судових процедур та неналежне виконання судових рішень.

4. У питаннях *регіональної політики* в початковий період адаптації спостерігалася майже тотальна неадекватність і невідповідність існуючим вимогам ЄС, що могло – у разі нерозв'язання проблеми – стати перешкодою на шляху доступу до відповідних фондів розвитку ЄС. І ці недоліки долалися з суттєвими труднощами. Так, навіть у Словенії – найбільш успішній в аспекті пристосування до норм ЄС – спостерігався лише обмежений прогрес в галузі регіональної політики. У Болгарії, трьох країнах Балтії, Польщі та Угорщині відзначалася недостатня спроможність програмувати та реалізовувати європейську регіональну політику, а в Румунії взагалі, на думку Комісії ЄС, ще у 2002 р. була відсутня зрозуміла та різнобічна регіональна політика, спрямована на підвищення соціальної згуртованості. У Словаччині відзначалася нестача ефективних адміністративних структур у цій сфері. Загальною проблемою був дефіцит відповідних людських ресурсів, здатних здійснювати технічну підготовку масштабних проектів розвитку, а також брак міжвідомчої кооперації та партнерства в цих питаннях.

5. Однією з найгостріших та масштабніших проблем для всіх без винятку країн-кандидатів стала адаптація до європейських норм *охорони довкілля*. Тут виявився, можливо, найбільший за обсягом спектр проблемних питань, які, як здається, лише частково пояснюються нестачею коштів, але здебільшого є наслідком певної ментальної недооцінки цих проблем упродовж досить тривалого часу. Навіть у зразкового європейського «учня» – Словенії – мала місце затримка з прийняттям необхідних елементів європейського законодавства у сфері охорони навколишнього середовища, наприклад директиви ЄС з питань інтегрованої системи запобігання та контролю за забрудненнями (*Integrated Pollution Prevention and Control directive*).

Проте найбільшою мірою ці проблеми проявлялися в тих країнах, які відставали за рівнем розвитку, зокрема в Румунії, де перенесення в національне законодавство відповідних європейських норм не підкріплювалось ані адміністративними, ані фінансовими ресурсами, спрямованими на їх реалізацію. Водночас, слід наголосити, що недостатні темпи нарощуван-

⁶ Для країн Балтії ці проблеми значною мірою підсилювалися дією російського фактора, внаслідок територіального сусідства з Російською Федерацією та наявності російських діаспор на своїй території.

ня інвестицій у зазначену сферу були характерні практично для всіх (можливо, за винятком Словаччини) країн-кандидатів.

Безумовно, недостатність фінансових джерел для вирішення різноманітних екологічних питань була істотним чинником, що гальмував прийняття на себе європейських екологічних норм за такими напрямками екологічної політики, як поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами, захист природи, забезпечення якості повітря та води, здійснення ефективного антирадіаційного контролю та заходів ядерної безпеки, регулювання промислових викидів, управління процесами утилізації відходів, управління природоохоронними ризиками. Але навіть прийняті вже нормативні акти було складно реалізовувати, як показав, зокрема, досвід Латвії, через загальну недостатність адміністративних механізмів інспектування, кооперації та координації заходів у сфері охорони довкілля. У Литві, наприклад, проблеми з імплементацією вже ухваленого законодавства про охорону навколишнього середовища спостерігалися стосовно захисту природи, управління відходами, якості водних ресурсів, контролю над промисловими викидами, небезпечними хімічними речовинами та ГМО. Істотною причиною відставання в здійсненні екологічних заходів стала нестача на національному та регіональному рівнях належних стратегічно орієнтованих підходів у цій сфері в рамках політики боротьби з кліматичними змінами.

6. Практично всі країни-кандидати зіткнулися з різною невідповідністю своїх систем *соціальної політики та політики зайнятості* критеріям ЄС. Слабкими аспектами цієї політики в Болгарії, Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Румунії були чинні закони про працю (зокрема, в аспекті гарантування рівних прав у цій сфері), забезпечення здорових та безпечних умов праці. Потрібні були глибокі реформи в секторі охорони здоров'я – навіть у найбільш розвинутих країнах Центральної та Східної Європи, якими є Угорщина, Словаччина, Словенія та Чеська Республіка, а також найбільш успішна серед країн Балтії Естонія. Аналогічним чином необхідно було істотно підвищити гарантії захисту прав споживачів, захисту їх безпеки споживання товарів та користування послугами.

В аспекті розвитку соціально-трудова відносин найбільш актуальними питаннями, які постали в процесі адаптації до норм ЄС, стало забезпечення повної відповідності стандартам ЄС у галузі професійної підготовки (ця проблема, зокрема, гостро відчувалася в балтійських країнах), а також налагодження адекватних механізмів ведення соціального діалогу в процесі формування систем соціального захисту. А стосовно Хорватії навіть на пізніх етапах підготовки до вступу відзначалося, що країна перебуває лише на ранніх етапах реформи ринку праці, до того ж негативні наслідки цього відставання підсилювалися викривленнями в системі соціальних трансфертів (недостатня націленість на допомогу саме тим, хто реально потребує соціальної допомоги).

Слід, однак, зазначити, що відносно абсолютної більшості відзначених проблем вживалися заходи щодо подолання відставання від нормативних стандартів та вимог ЄС. Важливим механізмом сприяння такій політиці стало активне і систематичне технічне сприяння реформам з боку ЄС у рамках так званих твінінгових проектів (табл. 3), які дозволяли за рахунок налагодження постійних контактів на рівні споріднених міністерств і відомств досягати оптимальних умов передачі передового досвіду організації роботи, покращувати структуру управління, нарощувати кадровий потенціал у сфері державного управління – і тим самим прискорювати процес адаптації *acquis*.

Про рівень ефективності вирішення проблем соціально-економічного розвитку в країнах, які вступали в ЄС упродовж останніх хвиль розширення, свідчить те, що сьогодні найбільш успішні з них центральноєвропейські країни вже ставлять *якісно нові завдання* в рамках їх членства в Євросоюзі, а саме: про власні устремління цього регіону в напрямі значно більшого впливу в подальшому на формування політичних пріоритетів розвитку ЄС та реформування його інститутів [18].

**Кількість твінінгових проектів між ЄС та країнами-кандидатами,
профінансованих за програмою PHARE у 1998–2002 рр.**

	Сільське господарство (вкл. ветеринарні та фітосанітарні проекти)	Навколишнє середовище	Публічні фінанси (у т.ч. податки, митні питання, внутрішній ринок та ін.)	Правосуддя та внутрішні справи	Соціальна політика	Регіональний розвиток та підготовка в питаннях структурних фондів	Інші питання	Усього
Болгарія	13	11	15	17	2	4	2	64
Естонія	8	4	8	8	7	3	1	39
Латвія	4	3	13	7	2	4	3	36
Литва	7	2	12	12	6	3	8	50
Польща	27	12	36	16	12	19	12	134
Румунія	11	6	26	22	9	15	6	95
Словаччина	9	9	10	17	6	3	7	61
Словенія	9	1	11	8	3	5	3	40
Угорщина	12	11	12	10	8	4	3	60
Чеська Республіка	7	10	16	19	15	6	7	80
Загалом по 10 країнах-кандидатах	107	69	159	136	70	66	52	659

Джерело: [12, р. 90].

Досвід прийому країн п'ятої – шостої хвиль розширення ЄС став основою для сучасного процесу розширення Євросоюзу для балканських країн у рамках їх процесу стабілізації та асоціації Європейського партнерства (*European Partnership*) та Партнерства в питаннях вступу (*Accession Partnership*). Стратегічні засади політики ЄС щодо балканських країн [19] виходять з необхідності якомога більш раннього виконання критеріїв, викладених у главах стосовно судової системи та основних прав, а також правосуддя, забезпечення свобод та безпеки – що підкреслює *зростаюче значення нормативно-ціннісних засад у діяльності ЄС та в процесах інтегрування в його структури*. Це значною мірою пояснює, чому процес прийому нових членів, згідно з новим підходом, ухваленим у грудні 2011 р., *став більш жорстким та різнобічним*, адже це впливає як з провідних тенденцій еволюції самого Євросоюзу, так і уроків минулих хвиль розширення. І головним із цих уроків стало: *«Фундаментальні основи – у першу чергу»*.

Серцевиною процесу прийому до ЄС нині проголошується забезпечення принципу *верховенства права*. І в цьому контексті необхідно вже на ранньому етапі процесу приєднання переконливо доводити свої *глибоко вкорінені та незворотні* досягнення в здійсненні судової реформи та в боротьбі з організованою злочинністю й корупцією. Іншим пріоритетом називається *зміцнення демократичних інститутів та забезпечення інклюзивних демократичних процесів*. Ключовим питанням тут є зміцнення ролі громадянського суспільства, забезпечення прогресу у сфері виборчої системи, парламентської діяльності та державного управління, гарантування принципів свободи слова та забезпечення прав меншин *не лише на рівні статей закону, а й на практиці*. Нарешті, важливим пріоритетом є *розвиток регіонального добросусідства та співробітництва, подолання існуючих конфліктів*.

Загалом усе ще нетривалий досвід підготовки балканських країн до вступу в майбутньому до ЄС доводить, що значення неекономічних чинників у цьому процесі продовжує зростати і дедалі виразніше стає фундаментом, на якому тримається вся будівля європейської інтеграції.

Висновки дослідження

1. Процеси європейської інтеграції з самого початку скеровувалися не лише економічними, але й політичними (насамперед безпековими), соціальними чинниками та ментально-ціннісними принципами, які визначають ідентичність європейської цивілізаційної спільноти. Значення неекономічних чинників має тенденцію до зростання – мірою того, як інтеграційний процес структурно ускладнюється і переходить до вищих стадій, пов'язаних з формуванням політичного союзу, веде до утворення розгалужених суспільних зв'язків на різних рівнях суспільної організації, а також внаслідок загальної тенденції до підвищення ролі неекономічних чинників у сучасному розвитку.

2. Процеси європейської інтеграції є не лише засобом забезпечення більш ефективного господарювання, але й, насамперед, виступають як спосіб колективної реалізації ідеальних уявлень європейців про своє майбутнє відповідно до панівних в Європі соціальних смислів. Європейський вибір – насамперед, вибір ціннісний і культурно-смысловий, який будується навколо визнання *первинної ролі людини* в суспільному розвитку – у всьому складному комплексі її природних та формалізованих прав, устремлень, почуттів і соціальної відповідальності за свої дії. Саме процес формування Європи громадянських прав і цінностей, свободи, солідарності та безпеки визначає основний вектор суспільної модернізації країн, які приєднуються до Євросоюзу.

3. Процес розширення ЄС значною і дедалі зростаючою мірою визначається адаптацією країн-кандидатів до умов функціонування європейської спільноти в політичній, правовій та соціальній сферах і здатністю своєю реальною практикою доводити приналежність до системи фундаментальних європейських цінностей.

4. Процеси підготовки до членства в ЄС стали потужним стимулятором глибинних системних трансформацій усіх боків життя в країнах-кандидатах п'ятої (2004 р.), шостої (2007 р.) та сьомої (2013 р.) хвиль розширення ЄС. Однак процеси суспільних трансформацій та адаптації до норм ЄС відбуваються здебільшого складно і суперечливо, а їх результати істотно залежать від вихідного стану країни, ступеня розвиненості її інститутів і виразності політичної волі до змін. Найбільшою проблемою при цьому є розрив між формально проголошеними правилами та реально існуючою практикою відносин, здатністю імплементувати європейські норми.

5. Новітні підходи до процесу розширення пов'язані з подальшим зростанням значення фундаментальних основ участі в європейському інтеграційному процесі – дотриманням системи європейських цінностей, серед яких провідне місце посідає принцип верховенства права. Демонстрація здатності дотримуватися цього принципу є вирішальною передумовою для ведення успішного діалогу по економічних питаннях, пов'язаних з інтеграцією до ЄС.

Список використаних джерел

1. *Deutsch K.W.* Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience / *K.W. Deutsch et al.* – Princeton ; N. J. : Princeton University Press, 1957.
2. *Adler E.* Security Communities / *E. Adler, M. Barnett.* – Cambridge : Cambridge University Press, 1998.

3. *Haas E.B.* The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950–1957 / *E.B. Haas*: 2nd edn. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1968. – P. xxiii.
4. *Risse T.* Social Constructivism and European Integration // Wiener, Antje and Thomas Diez (eds). *European Integration Theory*. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 2004. – P. 159–176.
5. *March J.G.* Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics / *J.G. March, J.P. Olsen* – New York : Free Press, 1989; March J.G., Olsen J.P. The Institutional Dynamics of International Political Orders // *International Organization*. – 1998. – Vol. 52. – P. 943–969.
6. Treaty on European Union // *Official Journal of the European Communities*. – 1992. – July 29. – P. 191.
7. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts // *Official Journal of the European Communities*. – 1997. – November 10. – P. 340.
8. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // *Official Journal of the European Communities*. – 2007. – December 17. – Vol. 50. – P. 306.
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union // *Official Journal of the European Union*. – 2007. – December 14. – P. 303.
10. Presidency Conclusions. Copenhagen European Council – 21–22 June 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/cor_en.pdf.
11. European Commission. Enlargement. Conditions for Membership: Chapters of the Acquis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis/index_en.htm.
12. Commission of the European Communities. Towards the Enlarged Union. Strategy Paper and Report of the European Commission on the progress towards accession by each of the candidate countries, Brussels, 9.10.2002, COM (2002) 700 final.
13. Commission of the European Communities. Strategy Paper of the European Commission on progress in the enlargement process: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, 6.11.2004, COM (2004) 657 final.
14. European Commission. Communication of the Commission to the European Parliament and the Council on the Main Findings of the Comprehensive Monitoring Report on Croatia's state of preparedness for EU membership, Brussels, 10.10.2012, COM (2012) 601 final.
15. Council of the European Union. Search the agreements database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/policies/agreements/>.
16. European Commission. Enlargement. Countries preparing to join [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/>
17. EUR-Lex/Summaries of EU legislation/Enlargement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/enlargement.html>
18. Central European Policy Institute (CEPI) and Centre for European Strategy “demosEUROPA” (dE). Central Europe fit for the future: Visegrad Group ten years after EU accession / Report by the High Level Reflection Group; drafted by Milan Nic and Pawel Swieboda. – Bratislava and Warsaw, January 2014. – 48 p.
19. European Commission. Enlargement Strategy and Main Challenges 2013–2014: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Brussels, 16.10.2013, COM (2013) 700 final.

References

1. Deutsch K.W. et al. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton, N. J. Princeton University Press, 1957.

2. Adler E., Barnett M. (eds). *Security Communities*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
3. Haas E.B. *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950–1957*: 2nd edn. Stanford, CA: Stanford University Press, 1968, p. xxiii.
4. Risse T. *Social Constructivism and European Integration*. Wiener, Antje and Thomas Diez (eds). *European Integration Theory*. Oxford; New York, Oxford University Press, 2004, pp. 159–176.
5. March J.G., Olsen J.P. *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. New York, Free Press, 1989; March J.G., Olsen J.P. *The Institutional Dynamics of International Political Orders*. *International Organization*. 1998, Vol. 52, pp. 943–969.
6. Treaty on European Union. *Official Journal of the European Communities*, 1992, July 29, p. 191.
7. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. *Official Journal of the European Communities*. 1997, November 10, p. 340.
8. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Communities*, 2007, December 17, Vol. 50, p. 306.
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*, 2007, December 14, p. 303.
10. Presidency Conclusions. Copenhagen European Council – 21–22 June, 1993, available at: http://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/cop_en.pdf.
11. European Commission. *Enlargement. Conditions for Membership: Chapters of the Acquis*, available at: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis/index_en.htm.
12. Commission of the European Communities. *Towards the Enlarged Union. Strategy Paper and Report of the European Commission on the progress towards accession by each of the candidate countries*, Brussels, 9.10.2002, COM (2002) 700 final.
13. Commission of the European Communities. *Strategy Paper of the European Commission on progress in the enlargement process: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament*, Brussels, 6.11.2004, COM (2004) 657 final.
14. European Commission. *Communication of the Commission to the European Parliament and the Council on the Main Findings of the Comprehensive Monitoring Report on Croatia's state of preparedness for EU membership*, Brussels, 10.10.2012, COM (2012) 601 final.
15. Council of the European Union. *Search the agreements database*, available at: <http://www.consilium.europa.eu/policies/agreements/>.
16. European Commission. *Enlargement. Countries preparing to join*, available at: <http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/>
17. EUR-Lex/Summaries of EU legislation/Enlargement, available at: <http://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/enlargement.html>.
18. Central European Policy Institute (CEPI) and Centre for European Strategy “demosEUROPA” (dE). *Central Europe fit for the future: Visegrad Group ten years after EU accession. Report by the High Level Reflection Group; drafted by Milan Nic and Pawel Swieboda*. Bratislava and Warsaw, January, 2014, 48 p.
19. European Commission. *Enlargement Strategy and Main Challenges 2013–2014: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council*, Brussels, 16.10.2013, COM (2013) 700 final.

Отримано 27.11.14

Сиденко В.Р., д-р економ. наук, член-кор. НАН України, Центр Разумкова (Київ)

НЕЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ: ОПЫТ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

В статье исследована эволюция роли неэкономических факторов в процессе развития и расширения ЕС и выявлена тенденция к возрастанию их значения. При этом процесс формирования Европы гражданских прав и ценностей, свободы, солидарности и безопасности определяет основной вектор социальной модернизации стран, присоединяющихся к ЕС. Показано, что процессы общественных трансформаций и адаптации к нормам ЕС происходят в основном сложно и противоречиво, причем наибольшей проблемой является разрыв между формально провозглашенными правилами и реально существующей практикой отношений, способностью имплементировать европейские нормы.

Ключевые слова: неэкономические факторы развития, европейская интеграция, Европейский Союз, страны Центральной и Восточной Европы.

Sidenko V.R., Dr. Habil (Economics), Corresponding Member of the NAS Ukraine, Razumkov Centre (Kyiv)

NON-ECONOMIC FACTORS IN THE EUROPEAN INTEGRATION DEVELOPMENT: THE EXPERIENCE OF THE CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

The article dwells upon the evolution of the non-economic factors' role in the development and enlargement processes of the EU and reveals the increasing importance of these factors. The formation process in Europe of civil rights and values, freedom, solidarity and security, which determines social modernization is main vector of the countries joining the EU. The article reveals that the processes of social transformation and adaptation to the EU standards are generally difficult and controversial, while the largest problem is the gap between formally proclaimed rules and the actual practice of relations, including the capacity to implement European standards.

Keywords: non-economic factors of development, European integration, European Union, countries of Central and Eastern Europe.